

Η δυναμική στο Εμπορικό Ισοζύγιο κατά την κρίση και οι συνθήκες για ένα εξωστρεφές αναπτυξιακό πρότυπο

28.5.2014

Των **Νικόλαου Βέττα**, Καθηγητή Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και Γενικού Διευθυντή Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE), **Μιχάλη Βασιλειάδη**, Υπεύθυνου Τμήματος Μακροοικονομικής Ανάλυσης IOBE και **Γρηγόρη Παύλου**, Ερευνητικού Συνεργάτη IOBE.

Οι πληθαίνουσες αναλύσεις που επισημαίνουν την ανάγκη αλλαγής του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελλάδας, στην πλειονότητά τους καταλήγουν στο ότι θα πρέπει να το διέπουν δύο βασικά χαρακτηριστικά: πρώτον, οι αυξημένες επενδύσεις, ιδίως με έμφαση σε ερευνητικές δραστηριότητες και στη δημιουργία καινοτομιών. Δεύτερον, η μεγαλύτερη διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας, με είσοδο σε νέες αγορές, προκειμένου να περιοριστεί η υψηλή εξάρτησή της από την εγχώρια ζήτηση και η ανισορροπία στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (εφεξής ΙΤΣ), του οποίου το έλλειμμα ανήλθε στο 14,9% του ΑΕΠ το 2008.

Ως προς το δεύτερο χαρακτηριστικό του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος, υποστηρίζεται ότι ήδη οι τάσεις σε κάποια μεγέθη και η εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών ευνοούν την επίτευξη του στόχου. Σημαντικότερη σχετική εξέλιξη είναι η μείωση του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας από το 2009 κατά 13,2%¹. Η σταδιακή διαμόρφωση των προϋποθέσεων για τη διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας θεωρείται ότι αποτυπώνεται στα ισοζύγια οικονομικών ροών μεταξύ της Ελλάδας και του υπόλοιπου κόσμου. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρεται ο σταδιακός και συνεχής περιορισμός του ελλείμματος του ΙΤΣ από το 2009, που οδήγησε σε πλεόνασμα το 2013, για πρώτη φορά τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Καθώς το ΙΤΣ προσδιορίζεται από τέσσερα επιμέρους ισοζύγια (εμπορικό, υπηρεσιών, εισοδημάτων, τρεχουσών μεταβιβάσεων), η ερμηνεία της εξέλιξής του από το 2008 έως το 2013 απαιτεί εξέταση των τάσεων σε καθένα από αυτά. Μια λεπτομερής διερεύνηση προς αυτή την κατεύθυνση εκτείνεται πέραν των περιθώριων ανάλυσης στο παρόν άρθρο. Για αυτό εστιάζουμε στο Εμπορικό Ισοζύγιο, το οποίο άλλωστε μαζί με αυτό των υπηρεσιών αντικατοπτρίζουν καλύτερα τις διακυμάνσεις της διεθνούς ζήτησης και ανταγωνιστικότητας της εγχώριας παραγωγής. Επίσης, υπάρχει μεγαλύτερη διαθεσιμότητα στοιχείων για τις επιμέρους συνιστώσες του.

¹ Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat

Το Εμπορικό Ισοζύγιο παρουσίασε το 2008 έλλειμμα €43,3 δισεκ. (18,6% του ΑΕΠ), λόγω κυρίως των εισαγωγών που βρέθηκαν σε διαχρονικά υψηλό επίπεδο, τροφοδοτούμενες από την υψηλή κατανάλωση των νοικοκυριών ². Έκτοτε σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές στα βασικά σκέλη του, που περιόρισαν το έλλειμμα του το 2013 στα €19,3 δισεκ. (10,6% του ΑΕΠ). Οι εξαγωγές προϊόντων υποχώρησαν έντονα το 2009, από €21,2 σε €17,4 δισεκ., εξαιτίας των ισχυρών επιπτώσεων της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Ανέκτησαν το χαμένο έδαφος στη διετία 2010-2011, ενώ στα έτη 2012-2013 σταθεροποιήθηκαν σε επίπεδο αρκετά υψηλότερο από ότι του 2008 (€27,3-27,4 δισεκ.). Όμως δεν αυξήθηκαν οι εξαγωγές όλων των βασικών κατηγοριών προϊόντων. Ανοδικά κινήθηκαν μόνο οι εξαγωγές καυσίμων και τροφίμων-ποτών, με το 88,5% της διεύρυνσης των συνολικών εξαγωγών μεταξύ 2008-2013 να προέρχεται από τα καύσιμα ³. Επισημαίνεται ότι εξαιρουμένων των καυσίμων, οι εξαγωγές αγαθών περιορίστηκαν κατά €112 εκατ. (-0,7%).

Ανεξάρτητα από τα αίτια της διεύρυνσης των εξαγωγών, τα $\frac{3}{4}$ της συρρίκνωσης του ελλείμματος του Εμπορικού Ισοζυγίου στην περίοδο 2008-2013 προήλθαν από την κάμψη των εισαγωγών. Έφτασαν τα €64,5 δισεκ. το 2008, επίπεδο που είναι το διαχρονικά μέγιστό τους, έκτοτε όμως υποχωρούν συνεχώς, με αποτέλεσμα το 2013 να είναι κατά 27,8% λιγότερες (-€17,9 δισεκ.). Επομένως, η πρόσφατη βελτίωση του Εμπορικού Ισοζυγίου δεν οφείλεται κυρίως στην ενισχύση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας.

Ο περιορισμός των εισαγωγών θα μπορούσε να αποτελέσει ευκαιρία παραγωγικής αναδιάρθρωσης για την ελληνική οικονομία και κυρίως μέσω μιας προοδευτικής υποκατάστασης των εισαγόμενων καταναλωτικών προϊόντων με εγχώριως παραγόμενα. Όμως, η συρρίκνωση των εισαγωγών δεν προήλθε κατά κύριο λόγο από το σκέλος των καταναλωτικών προϊόντων. Οφείλεται πρωτίστως στον περιορισμό των αγορών κεφαλαιουχικών αγαθών και πρώτων υλών από το εξωτερικό, τα οποία συνήθως δεν κατασκευάζονται ή δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Συνεπώς, είναι απαραίτητα για την παραγωγή προϊόντων, κυρίως στο μεταποιητικό τομέα, μεταξύ των οποίων και μέρους των εισαγόμενων.

Από τα στοιχεία για τις βασικές κατηγορίες εισαγωγών, το μερίδιο των κεφαλαιουχικών αγαθών και των βιομηχανικών προμηθειών στις εγχώριες εισαγωγές έφθανε το 2008 το 44,1%, ενώ τα καταναλωτικά αγαθά αντιστοιχούσαν στο 26,6% των συνολικών εισαγωγών. Τα καύσιμα αποτελούσαν το 21,3% των εισαγόμενων προϊόντων και οι εισαγωγές μεταφορικών μέσων εκτός αυτών για βιομηχανική χρήση κάλυπταν το 8,0%. Οι εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών-

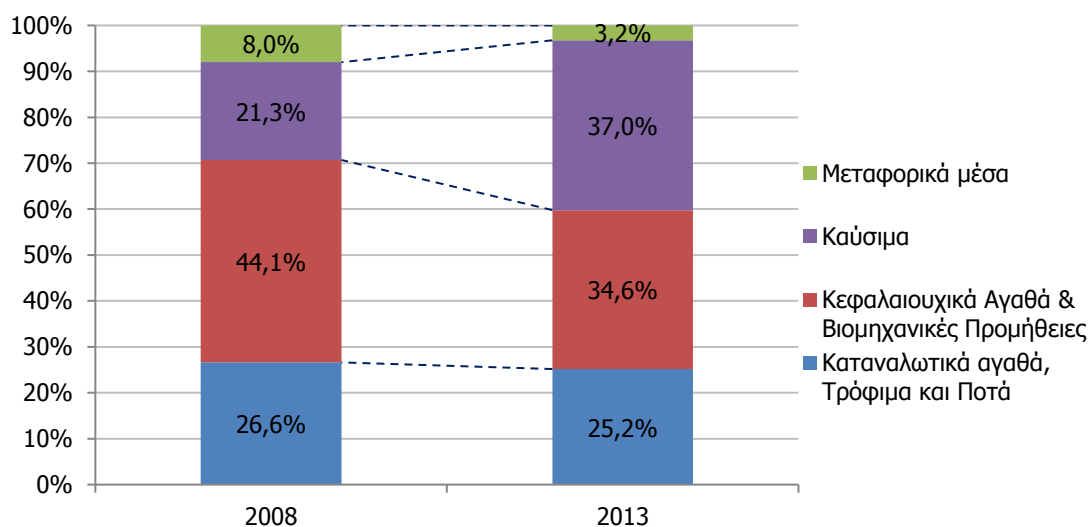
² Τα στοιχεία για το Εμπορικό Ισοζύγιο προέρχονται από τη Eurostat

³ Μερίδιο επί της καθαρής αύξησης των εξαγωγών (εξαιρουμένων των κατηγοριών προϊόντων στις οποίες σημειώθηκε μείωση)

βιομηχανικών προμηθειών συρρικνώθηκαν κατά 43,3% στην περίοδο 2008-2013. Η μείωση των εισαγωγών καταναλωτικών αγαθών ήταν μικρότερης έκτασης (-31,7%), όμως των μεταφορικών μέσων ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένη (-70,8%). Μόνο οι εισαγωγές καυσίμων αυξήθηκαν, κατά 25,4%. Ακολούθως, τα μερίδια των εισαγωγών κεφαλαιουχικών προϊόντων-βιομηχανικών προμηθειών και των μεταφορικών μέσων στις συνολικές εισαγωγές ήταν το 2013 αισθητά μειωμένα έναντι του 2008, ενώ αυτό των καταναλωτικών αγαθών περιορίστηκε ελαφρώς (Διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1

Εισαγωγές αγαθών ανά κατηγορία - μερίδια στο σύνολο, 2008 και 2013

Πηγή: Eurostat

Επομένως, την προσαρμογή του Εμπορικού Ισοζυγίου στην πλευρά των εισαγωγών προκάλεσε σε μεγάλο βαθμό η πτώση εισαγωγών παραγωγικών συντελεστών. Ωστόσο αυτή η εξέλιξη ενδεχομένως να αποτελέσει πρόσκομμα στη βελτίωση των μακροπρόθεσμων προοπτικών της ελληνικής οικονομίας. Η απαραίτητη για την έξοδο της χώρας από την κρίση και τη διατήρησή της σε αναπτυξιακή τροχιά αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού της, είναι σίγουρο ότι θα απαιτήσει και εισαγωγές παραγωγικών συντελεστών (μηχανήματα, εξοπλισμός κ.α.) μη διαθέσιμων εγχωρίως. Άλλωστε, δεν υπάρχει οικονομία, ακόμα και μεταξύ των πλέον ανεπτυγμένων, η οποία να είναι πλήρως αυτόνομη ως προς την κατασκευή-διαθεσιμότητα των απαιτούμενων για την παραγωγική της διαδικασία κεφαλαιουχικών αγαθών και πρώτων υλών.

Συνοψίζοντας, ο περιορισμός του ελλείμματος του Εμπορικού Ισοζυγίου το 2008-2013 δεν προήλθε κατά κύριο λόγο από την αυξανόμενη διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας, αλλά μέσω φθίνουσας εισαγωγικής ζήτησης. Η βελτίωση των εξαγωγών ήταν σχεδόν αποκλειστικό αποτέλεσμα των υψηλότερων εξαγωγών

καυσιμών τα οποία είχαν εισαχθεί προς επεξεργασία, όπως προκύπτει από την ταυτόχρονη διεύρυνση των εισαγωγών τους και δεδομένης της μείωσης της εγχώριας ζήτησης σε αυτά τα προϊόντα. Στην πλευρά των εισαγωγών, η συρρίκνωση προέρχεται κυρίως από χαμηλότερες εισροές κεφαλαιουχικών αγαθών και πρώτων υλών, που όμως υποσκάπτουν τις προοπτικές αναδιάρθρωσης του εγχώριου παραγωγικού συστήματος, επομένως και τη διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας.

Επιπλέον, η περαιτέρω συμπίεση του ελλείμματος του Εμπορικού Ισοζυγίου από τη συνέχιση και κλιμάκωση των επιδράσεων των παραπάνω συνιστωσών του θεωρείται αμφίβολη. Επισημαίνεται ότι εάν λόγω τόνωσης της εγχώριας ζήτησης από αναθέρμανση της κατανάλωσης των νοικοκυριών εμφανιστούν στην ελληνική οικονομία σταθεροποιητικές τάσεις ή αυτή παρουσιάσει ήπια ανάκαμψη, δεδομένου ότι έχει επιτευχθεί περιορισμένη υποκατάσταση εισαγωγών προϊόντων από εγχωρίως παραγόμενα, υπάρχει ο κίνδυνος το μεγαλύτερο μέρος των αυξημένων καταναλωτικών δαπανών θα διοχετευθεί κυρίως σε προϊόντα από το εξωτερικό, όπως γινόταν και πριν την εγχώρια κρίση, επιδεινώνοντας σταδιακά το Εμπορικό Ισοζύγιο.

Στην πλευρά των εξαγωγών, η περιορισμένη ενσωμάτωση των παραγωγικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα διεθνώς τα τελευταία χρόνια, έχει διευρύνει το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, κυρίως σε όρους τεχνολογικού περιεχομένου και ποιότητας. Οι λιγότερο εξελιγμένες και συχνά περισσότερο υψηλού κόστους σε σύγκριση με αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες παραγωγικές διαδικασίες που ακολουθούνται στην Ελλάδα, μετριάζουν τα οφέλη από την εκτεταμένη προσαρμογή που έχει επιτευχθεί στο πεδίο της ανταγωνιστικότητας του κόστους εργασίας. Ακολούθως, θεωρείται αρκετά πιθανό το ενδεχόμενο μια επιτάχυνση της παγκόσμιας οικονομικής μεγέθυνσης, όπως η διαφαινόμενη τουλάχιστον στη διετία 2014-2015, να εκδηλωθεί υποτονικά εγχωρίως, με μικρή αύξηση των εξαγωγών προϊόντων ή διακύμανσή τους γύρω από το ύψος τους τα τελευταία χρόνια.

Τα ενδεχόμενα ανάσχεσης της τάσης βελτίωσης στο Εμπορικό Ισοζύγιο που παρατέθηκαν, με όχι αμελητέα πιθανότητα εκδήλωσης, αναδεικνύουν το ότι οι προσπάθειες ενίσχυσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία χρόνια, δεν έχουν οδηγήσει προς το παρόν σε σχετικά αξιόπιστα, διατηρήσιμα αποτελέσματα, συνεπώς δεν έχουν ολοκληρωθεί. Τουναντίον, καθώς η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας δεν εξαρτάται μόνο από το σχετικό κόστος αλλά και από το τεχνολογικό περιεχόμενο των προϊόντων και των υπηρεσιών που παράγει, τη διαφοροποίηση και την ποιότητά τους, χαρακτηριστικά ως προς τα οποία η εγχώρια παραγωγή δεν έχει σημειώσει αξιόλογη πρόοδο

προσφάτως, απαιτείται εστίαση των ενεργειών από το κράτος και τους επιχειρηματικούς φορείς για την ενίσχυσή της σε αυτά.

Οι συγκεκριμένες προτεραιότητες εξυπηρετούνται διεθνώς πρωτίστως μέσω επενδύσεων σε ερευνητικές δραστηριότητες για την παραγωγή και εφαρμογή καινοτομιών, οι οποίες αναβαθμίζουν τα προϊόντα, περιορίζοντας την εξάρτηση από εισαγόμενες τεχνολογίες. Εκτός από την τεχνολογική/τεχνική εξέλιξη της παραγωγικής διαδικασίας, χρειάζεται συνεχής βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου. Στην επίτευξη αυτού του στόχου μπορούν να συμβάλλουν κατά κύριο λόγο το εκπαιδευτικό σύστημα και τα προγράμματα κατάρτισης των εργατικού δυναμικού. Εξαιτίας του ιδιαίτερα υψηλού ποσοστού ανεργίας, χρειάζεται έμφαση στην κατάρτιση των ανέργων, προκειμένου να μην απολέσουν σε μεγάλο βαθμό τις δεξιότητές τους και τη δυνατότητα εύρεσης απασχόλησης. Την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας ως προς αυτές τις παραμέτρους πρέπει να πλαισιώσουν δράσεις παροχής συμβουλευτικής πληροφόρησης από τους αρμόδιους δημόσιους και επιχειρηματικούς φορείς στις επιχειρήσεις που προσπαθούν να διεθνοποιηθούν και διευκόλυνσης της διεθνούς δικτύωσής τους (πχ. επιχειρηματικές αποστολές με τη μεσολάβηση πρεσβειών).

Η διεθνής εμπειρία έχει καταδείξει ότι η τόνωση της εξωστρέφειας μιας χώρας είναι μια σύνθετη διαδικασία, που απαιτεί πολύχρονη δέσμευση των φορέων οικονομικής πολιτικής για την ολοκλήρωσή της, με καταβολή από την πλευρά τους εκτεταμένων και συστηματικών προσπαθειών. Ασφαλώς, δεν πρέπει να υποτιμηθεί ότι τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχουν υλοποιηθεί ορισμένες πολιτικές με αυτή τη στόχευση, κυρίως για την ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας ως προς το κόστος εργασίας. Όμως οι τάσεις βελτίωσης που εκδηλώθηκαν από το 2008 έως τα τέλη της περασμένης χρονιάς στην Ελλάδα σε μεγέθη στα οποία αποτυπώνονται οι ισορροπίες στις διεθνείς της συναλλαγές, όπως στο Εμπορικό Ισοζύγιο, οφείλονται κυρίως σε επιδράσεις της παρατεταμένης ύφεσης και όχι στη μεγαλύτερη διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας. Για τη μη αναστρέψιμη βελτίωση της εξωστρέφειας της χρειάζεται ένα πλέγμα ενεργειών σε όλες τις παραμέτρους που καθορίζουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας, όχι μόνο σε ορισμένες από αυτές, με παράλληλο σχεδιασμό και υλοποίηση μιας πολιτικής προώθησης των ελληνικών προϊόντων. Δεδομένης της πορείας προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας και του σημείου στο οποίο βρίσκεται σήμερα, η οικονομική πολιτική θα πρέπει να στραφεί με επιμονή στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και ειδικότερα στην άρση εμποδίων για την παραγωγική επιχειρηματικότητα.